

A kónyi verbunk nyomában. A helyi társadalom átalakulása a táncos gyakorlat tükrében (1918–1956)

Az vót a helyzet, hogy hát megmondták nekem is, meg a Gusztinak is, nem jól járjátok ti gyerekek, meg minden. Nézzetek körül, hogy hát ti megbélyegzett gyerekek vagytok. Aztán hát tudomásul vette az ember, hogy két ballábunk van. (...) Aztán mondták, hogy te nem kívánatos személy vagy ott a izébe, a csapatba.¹

A fenti idézet a 2016 őszi, Pállal készített életútinterjú részlete. A rögzített szöveg gyermekkorának egy meghatározó pillanatát a következőképpen engedi látni számunkra:

1956 tavaszán a kónyi általános iskola tanulói fellépésre készültek. A diákok a kónyi verbunkot gyakorolták a Tanácselnök² vezetésével, aki nemcsak tanította a verbunkot az azt elsajátítani kívánó diákoknak, hanem a nyilvánosság előtti megjelenést is biztosította a tanulóknak. A tánctanulás az iskola egyik termében folyt délutánonként, a verbunk előadására pedig az iskolai, valamint az állami ünnepélyeken kerülhetett sor. Az 1956-os év tavaszán a gyakorlás során a táncitanító Tanácselnök két nyolcadik osztályos diáknak, Pálnak és Gusztávnak tudomására hozta, hogy kulák származásuk miatt nem engedélyezi számukra a közelgő május 1-i fellépést.

Tanulmányomban a fenti tapasztalat kontextusának megrajzolására és az események összefüggésének magyarázatára törekszem. Az esetet a múlt ágensi minőségben szerzett tapasztalatként kezeltem, feladatomban a múltbéli diskurzus jelentésadási mechanizmusainak megértését, és ennek alapján saját kutatói értelmezésem elkészítését tekintem.³ A kortársi kontextus vizsgálatát a helyi közösség társadalmi struktúrájának, valamint a hatalom és közösség viszonyrendszerének elemzéséhez használom fel. A kontextusba helyezés során a szereplőknek a helyi társadalomban elfoglalt helyére és a közösség táncos gyakorlatának bemutatására egyaránt koncentrálok.⁴

¹ Pál, sz. 1942. Az idézetben szereplő Guszti a továbbiakban Gusztáv, sz. 1942. Tanulmányomban az anonimitás érdekében fiktív személyneveket használok a helyi társadalom tagjainak megnevezésére. A fiktív nevekkkel az egyéneknek a faluközösség életében betöltött szerepére utalok.

² A 'Tanácselnök' és később az 'Intéző' megnevezés nem csupán tisztséget takar, hanem a konkrét személy valódi neve helyett használom, ezért szerepel a szövegben mindenhol nagy kezdőbetűvel.

³ Vö. Gyáni 2010: 17., Ö. Kovács 2017: 19.

⁴ Vállalkozásom párhuzamba állítható Hollos Marida esetelemző monográfiájával. Hollos a rendszerváltás korának Magyarországon vizsgált meg egy lokális konfliktushelyzetet a három érintett család történetén keresztül. Hollos 2001.

GAZDAVERBUNK, ZSELLÉRVERBUNK.
A TÁRSADALMI TAGOLÓDÁS MEGJELENÍTÉSE
A VERBUNKON KERESZTÜL

A *kónyi verbunk*, a kisaliforniai körverbunk egy típusa, a két világháború között első-sorban mint a legénycéhek reprezentációs gyakorlata létezett Kónyban.⁵ A verbunk elválaszthatatlan volt a falurészek szerint szerveződő legénytársaságoktól: tanulása, gyakorlása, előadása egyaránt a céh keretei között folyt.⁶ A céhek egy-egy falurész kocsmája köré csoportosuló legények társaságai voltak: négy állandó, és egy időszakonként működő legénycéhről adhatunk számot a 20. század első felét illetően. Egy-egy társaság nagyjából tizenöt-húsz legényből állt, de számuk természetesen állandó változásban volt az életkori státuszba való be- illetve kilépés függvényében. Az adott kocsmára a *céslegények* társasági életének mindennapi színhelyéül szolgált, mulatságaikat a kocsmárossal megegyezve a kocsmára épületében, vagy az udvaron álló ún. lábaspajtákban tartották. A céhek tagsága között átjárás nem volt, nem volt lehetőség más céh multságain, táncalkalmain részt venni.

A verbunk a céhek számára a legénytársaság összetartozását megerősítő gyakorlat volt. A gyakorlás folyamata minden év augusztus 20-ától kezdődött az adott kocsmára lábaspajtájában vagy termében. A gyakorlásra a kónyi verbunk szigorúan szabályozott felépítése és egységes előadásmódja miatt volt szükség.⁷ A gyakorlással a céhek Szent Mihály napjára (szeptember 29.), a kónyi templombúcsú időpontjára készültek. Ez volt a verbunk előadásának legfőbb alkalma. A verbunk eltáncolására a délutáni litánia után került sor, a templom előtt. Az egyes kocsmák céslegényei külön körökben táncolták el verbunkjukat, így akár négy verbunkos is felállhatott egy időben. A búcsú napját a kocsmákban megrendezett multság zárta le.⁸

A legénycéhek korosztály szerint elkülönülő és falurészek szerint szerveződő legényszervezetek voltak. A falurészek egymástól lakóik társadalmi pozícióját tekintve különültek el. A társadalmi hierarchiában betöltött helyet legfőképpen a birtokolt

⁵ A *kónyi verbunk* terminus kutatói konstrukció, mely a helyi közösség szóhasználatába a jelenség kutatottá válása során épült be. A kutatói fogalom végül részévé vált a közösség identitásának, jelenleg együtt él az egykori lokális elnevezéssel, a *verbunggal*. A kónyi verbunkról – a kisaliforniai körverbunkok közül elsőként – Réthei Prikkel Marián tesz említést 1924-es munkájában, búcsúbi bemutató táncként meghatározva azt (Réthei Prikkel 1924: 170–171). Martin György a táncművelés földrajzi tagolódására vonatkozó kutatásaiban a kisaliforniai körverbunkok között tartotta számon (Martin 1983: 39–111). A kónyi verbunk esetében a kutatói terminus tartalma kisaliforniai körverbunkok közti különbségtétel szándékát fejezi ki.

⁶ Pozsony Ferenc a különböző legénytársaságoknak, mint a generációs és nemi elkülönülést érvényesítő csoportoknak egykori működését az egész magyar nyelvterületre vonatkozóan érvényesnek tartja. A szerző szerint „(...) a magyar nyelvterületen csak jellegzetes avatási ceremóniák után lehetett a legénytársadalom teljes értékű tagjává válni” (Pozsony 1997: 464). A felnötté avatás rítusával a Kisalföld vonatkozásában Németh Imre foglalkozott. Kiterjedt terepmunkája alapján íródott összegző igényű tanulmányában a legénytársaságok működéséből a legényavatás mozzanatát emelte ki (Németh 1966: 255–264).

⁷ A kónyi verbunk szerkezeti felépítéséről lásd Martin 1983: 59–62.

⁸ A verbunk eltáncolására egyéb alkalmakkor (például bálók) is sor kerülhetett.

földterület és annak nagysága adta meg. A falu népessége a községi közgyűlési jegyzőkönyvekből kiolvashatóan gazda- és zsellérközösségre tagolódott.⁹ A nagy választóvonal a földbirtokosok és a birtoktalanok (illetve kizárólag saját birtokukból megélni képtelenek) között húzódtott.¹⁰ A gazdák által lakott Öreg utca, és a zsellérháztartásokat magába foglaló *Kis utca* a falu legrégebben benépesített részeinek számítottak, mindkettő rendelkezett a vizsgált időszakban céhes kocsmával.¹¹ A 19. század első felében kiépülő, gazdacsaládok által birtokba vett Újfalu kocsmája szintén céhes központként működött, míg a két világháború között felépülő, zsellér lakossággal rendelkező Újtelepen nem jött létre céhes kocsmá. A győri székeskáptalan már a 16. századtól jelen volt mint legnagyobb földbirtokos a faluban.¹² Az egyházi birtok megművelését uradalmi cselédek végezték, akik a falunak az ún. Majorság részén laktak, cselédlakásokban. A Majorságnak volt ugyan kocsmája, de céhes központként csak időlegesen működött. A lokális szintű gazdasági rendszerben a Kis utca és az Újtelep birtoktalan népessége munkaerejét az Öreg utca illetve az Újfalu birtokos gazdáinak állította szolgálatába. A székeskáptalani major munkaerőigényét egyfelől saját, a Majorság területén lakó uradalmi cselédek, másfelől a zsellér falurészek lakosainak időszakosan igénybe vett munkaereje elégítette ki.¹³

⁹ A közgyűlési jegyzőkönyvekből kiderül, hogy a gazda, illetve a zsellérközösség külön költségvetés szerint működött. Alljon itt egy példa 1928-ból: míg a község közgyűlése a gazdaközösség számára az 1928-as évre vonatkozóan 4820 pengő bevétellel, és 4815 pengő kiadással fogadott el tervezetet, addig a zsellérközösségre vonatkozóan 3055 pengő fedezet és 3000 pengő kiadás mérlegét hagyta jóvá (MNL GYMSMGYL. V. 2029a/4. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1925–1931. 19/1928).

¹⁰ A továbbiakban a két társadalmi réteg megnevezésére magam is a *zsellér*, illetve a *gazda* terminust használom átvéve a helyi közösség egykori szóhasználatát. A *paraszt* kifejezés használatától a következő indokok miatt tekintek el. Kovács Teréz *Paraszttalánítás Magyarországon* című tanulmányában összegző jelleggel bemutatja a *paraszt* terminus használatának előzményeit az európai társadalomkutatás hagyományaiban. A Nyugat-európai szakirodalmi hagyományban az önálló családi üzemmel rendelkező agrárréteg megnevezésére szolgál a fogalom. Ezzel szemben Kovács szerint a két világháború közötti magyar agrártársadalomban „(...) a cselédeket leszámítva, magát parasztnak nevezte az a széles agrárbérmunkás réteg is, amelynek tagjai egyáltalán nem, vagy csak olyan kevés földdel rendelkeztek, amely nem volt elég az önálló paraszti üzem megteremtéséhez” (Kovács 2012: 133–134). A fenti ellentmondást terepmunkám során magam is tapasztaltam és úgy látom, a kutatói fogalomnak nem tudnám következetesen megfeleltetni a lokális terminológiát, ezért a továbbiakban a korszak és a lokális társadalom saját kategóriáira hagyatkoznom. A kortársi fogalmak, megnyilatkozások mögötti társadalomképek történetkutatói értelmezésének fontosságára Ö. Kovács József irányítja rá a figyelmet (Ö. Kovács 2012: 14–15).

¹¹ A mai utcanevek a második világháborút követően váltották le az addigi elnevezéseket. Tanulmányomban az átláthatóság érdekében egységesen a háború előtti megnevezéseket használom.

¹² Boros (szerk.) 2014: 14. A székeskáptalan egészen 1945-ig a község határának jelentős hányadát birtokolta: az összes terület mintegy negyed részét. Az 1929–1930-as évre vonatkozó adatok szerint az összesen 4508 kat. hold megművelt területből 1200 kat. hold a győri székeskáptalan birtokában volt. Kerekes–Enyed 1929: 365–366. Az 1935-ös évre vonatkozó országos gazdacím-tár hasonló nagyságrendű adatokat tartalmaz, a székeskáptalani birtok nagyságát 1157 kat. hold nagyságúnak írja (Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Gazdacím-tár.1937).

¹³ A helyi kisiparos réteg bemutatására jelen tanulmány között nincs lehetőség, a téma további kutatást igényel.

A gazda-zsellér kapcsolatokat illetően a bérmunka következő típusait tudjuk megkülönböztetni.¹⁴ A mezőgazdasági munkacsúcsok alkalmával alkalmi tömegmunkákra szerződtetett ún. *szabad mezei bérmunkásokat* Kónyban az uradalom, és a mezőgazdasági üzem munkaerőigényét családi munkaerővel kielégíteni nem tudó gazdák fogadtak.¹⁵ Gazdacselédként a szabad mezei bérmunkásoknál kevesebb számú ember vállalt bérmunkát, leggyakrabban külterületi lakott helyeken az ún. *tanyákon*. A falu határát a lokális terminológia *tagokra* osztotta.¹⁶ A tagokat családnevekkel tartották számon, attól függően, hogy melyik gazdacsalád rendelkezett ott számottevő birtokkal.¹⁷ A legnagyobb kiterjedésű tagokon a gazdák gazdacselédeik állandó ott tartózkodását lehetővé téve lakóházat, tanyát tartottak fenn.¹⁸ A mezei bérmunka és a gazdacselédség intézménye mellett a közösség életében jelen volt a kölcsönös segítségen alapuló munkaforma is.¹⁹

A lokális társadalom térbeli- és gazdasági-, társadalmi elkülönülésének rendje a 20. század első felében egy olyan, úri réteggel egészült ki, mely a helyi társadalom vezető családjaihoz több szálon keresztül kapcsolódott, de különállását a két világ-

¹⁴ A *mezei munkásság* kategóriáit Katona Imrének a Magyar Néprajz VIII. Társadalom kötetbe írt Átmeneti rétegek az agrártársadalom peremén című tanulmányára támaszkodva mutatom be (Katona 2000: 173–238).

¹⁵ Az egyezségek megkötésének helyszíne a Kis utcai ún. *Köpködő* kocsmá volt. A munkaerejüket áruba bocsájtó zsellérek a kocsmá előtt gyülekeztek, a gazdák itt tehettek bérájanlatot számukra. A kocsmá elnevezése a gazdaréteg nézőpontját tükrözi. A kifejezés főleg a gazdák leszármazottjainak szóhasználatában érhető tetten, a zsellér felmenőkkel rendelkezők inkább *Kis utcai kocsmá* néven említik.

¹⁶ A *tag* elnevezés valószínűleg a tagosítás korának terminusa. Kathryn A. Szent-Györgyi rámutat, hogy Botpaládon és Kispaládon a 20. század korai éveiben csak részben történt meg a tagosítás. Az egybevonat, vagyis tagosított földek tulajdonosait tagos gazdáknak kezdték nevezni, míg azokat a gazdákat, akiknek területe több tagban maradt, és földjükre továbbra is vonatkozott a nyomáskényszer, fordulosoknak hívták. A tagos gazdák egybefüggő területe a legeltető állattartásnak előnyösebb feltételeket biztosított, így ezek a gazdák előbb éltek a piac adta lehetőségekkel, mint a fordulás társaik (Szent-Györgyi 1993: 522). A fogalom eredetének tisztázását valószínűleg Kóny esetében is a tagosítás pontos időbeli behatárolásától, menetének és körülményeinek pontos feltárásától lehet majd várni.

¹⁷ A 20. század elejére ez már nem feltétlenül jelentette azt, hogy az adott tag egy család kezében volt: birtokolhatta azt egyszerre több család, melyek a közös felmenőktől való származás tudatát még éltették, de a pontos rokonsági kapcsolatot már nem tartották számon.

¹⁸ A tanyán rendszerint egy-két család élt.

¹⁹ E kölcsönös segítségre épülő rendszer ismerős lehet számunkra Fél Edit és Hofer Tamás Átányra vonatkozó kutatásaiból. Átány esetében a kutatók által patrónus-kliens kapcsolatnak nevezett kötelék a birtokos gazdák és a napszámosok tartós együttműködését jelentette, mely az egész falut átfogó rendszer volt (Fél 2001: 243–245.; Fél–Hofer 2010: 179–195.; 285–299). A bérmunka hasonló típusával Kóny esetében is számolnunk kell, de olyan finoman „kidolgozott” rendszert, mint az átányi, egyelőre nem sikerült feltárni.

háború közti időszakban mindvégig fenntartotta.²⁰ A mindössze három családból álló igen szűk réteg családfelei, az *Ezredes*, a székeskáptalan uradalmi intézője, és id. Óvári házasság, illetve hivatalviselés útján kerültek Kónyba a 20. század első negyedében.²¹ Gazdacsaládok sorai közé házasodván jelentős földbirtokra tettek szert, mely helyi, illetve vármegyei szintű hivatalviselésük gazdasági alapjait biztosította. Az úri réteg családfelei a falu társadalmán túlra mutató kapcsolatokkal rendelkeztek, ezért a helyi közösség számára a vármegyei politikai, gazdasági élethez való kapcsolatot, közvetítő csatornát jelenthették. Az úri családok, hiába kapcsolódtak be a legtehetősebb és legrégebbi múltra visszatekintő Öreg utcai gazdák rokonsági rendszerébe, életmódjuk, kapcsolatrendszerük miatt különálló csoportot alkottak a falu társadalmán belül.²²

A két világháború között a lokális közösség térbeli elkülönülése egyben társadalmi státuszbeli különbséget is jelentett. A falurészek szerint szerveződő kónyi legénytársaságok verbunkját tehát társadalmi jelentések megjelenítésére szolgáló reprezentációs gyakorlatként is értelmezhetjük.²³ Megfigyelhetjük, hogy a tánchasználat a helyi társadalmon belül csoportokat különít el. A kónyi verbunknak két változatát tartjuk számon, a zsellér- és a gazdaverbunkot, közöttük szerkezeti és motivikai eltérések jelentik a különbséget.²⁴ A verbunk külön körökben való táncolása reprezentációs aktusnak

²⁰ Az úri terminust a közösség saját használata szerint alkalmazom. Figyelembe kell vennünk ugyanakkor, hogy a jelen terminológiai értelmezés maradéktalanul kizárólag ebben az esetben állja meg a helyét. Az úr fogalmának eltérő értelmezését láthatjuk például Átány kapcsán Fél Edit és Hofer Tamás kutatásaiban. A szerzőpáros munkájában kiter az átányi társadalom peremén elhelyezkedő, a „föld népitől” elkülönülő urak bemutatására is. Az átányiak koncepciója szerint úrnak a szárazbói, tenki, hevesi földesurak számítottak (ha volt Átány közigazgatási határán belül is), valamint a községen belül a református lelkész és a jegyző volt még az urak közé sorolható (Fél–Hofer 2010: 256–257).

²¹ Id. Óvári és az *Ezredes* az első világháború után, a Tanácsköztársaság bukását követően költöztek Kónyba. Ennek körülményeit további kutatások feladata lesz feltárni. MNL GYMSMGYL.V. 2029a/2. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1913–1922. 10/1928. Az *Ezredes* (nyug. honvéd ezredes) kónyi lakosnak községi kötelékbe leendő felvétele. MNL GYMSMGYL.V. 2029a/2. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1913–1922. 1919. október 20-i rendkívüli képviselőtestületi közgyűlés névsora (id. Óvári első említése a község közgyűlési jegyzőkönyvében).

²² A különbségeket legnagyobb mértékben a zsellér réteg érzekelte, és tartotta azt akár szélsőségesen kirívónak. Az úri családok életmódját illetően a zsellérek és leszármazottaik konkrétumokkal aligha rendelkeztek, inkább egyes, rájuk jellemzőnek tartott jegyek felnagyításával ábrázolták visszaemlékezésükben. Az alábbi példa szerint a település határában fekvő tóban való fürdés kizárólag az úri réteg kiváltsága volt. És abból lett később, az elitcsaládoknak egy finom fürdőhely, fürdő-kabinokkal, (...) és ott vetkőztek a nagyságák, és gyönyörű helyen van egyébként. Abba csak az uraságok fürödhettek, és egy külön vadór vigyázott, hogy nehogy a hétköznapi ember bele tudja mártani a testét. (férfi, sz. 1942). A narratívumokban az úri párbaj képe is megjelenik. A katonai pályára lépett ifj. Óvárinak gerincsérülését és bénulását a lokális emlékezet egy rosszul sikerült katonai párbaj következményének tekintette, amelyre azért került sor, mert ifj. Óvári elszerette felesetésének feleségét (nő, 1954). Az Óvári család gazdálkodási gyakorlatának a falusi gazdákétól eltérő jellege egy volt zsellér szerint abban is megmutatkozott, hogy id. Óvári birtokán holland minták alapján virágkertetet is működtetett (férfi, sz. 1926).

²³ Ahogyan ezt Könczei Csilla is tette a boricatánról írt monográfiájában (Könczei 2009: 20).

²⁴ Erről lásd Martin 1983: 58–59. A változatok meglétéről Gábor Anna is tudósít 1954-ben a Táncművészet folyóiratban megjelent gyűjtési beszámolójában, majd szintén ebben a folyóiratban 1956-ban megjelent összegző jellegű tanulmányában is (Gábor 1954: 360., Gábor 1956: 369).

tekinthető, melyen keresztül az adott falurész, társadalmi csoport identitásának tartalma megteremtődik.²⁵ A templom előtt felálló körök szimbolikusan a falu szerkezetét és hierarchiáját jelenítették meg a lokális közösség, és a búcsú napján a faluba látogatók számára. Amikor a verbunkos körök a templom előtt felálltak, a nyilvánosság előtt a falu társadalmi hálóját erősítették meg.

CSALÁDI STRATÉGIÁK A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

A fent említett konfliktushelyzet szereplőit a következő szempontok alapján illeszthetjük be a falu társadalmi hálójába: az adott család gazdasági pozíciója, rokonsági hálója, a hatalom különböző szintjeihez való viszonya, valamint a vallási életben betöltött szerepe.²⁶

Pál családja a vezetéknevüket viselő tagon nagyjából 40 kat. hold területtel rendelkezett. A földbirtokon az apai nagyapa (1870–1955) és az apa (1900–1978) együtt gazdálkodott. A művelés nagyrészt a nagyapa irányítása alatt folyt, a két világháború közötti időszak az apa számára az irányításba való belenevelődés időszaka volt. A 40 kat. hold megműveléséhez a család bérmunkásokat is foglalkoztatott: a nagyapa a Kis utca lakosok közül két-három zsellért tartott számon állandó emberei között. A családi üzem nagysága alapján a helyi viszonyok közt a család a közepes nagyságú gazdasággal bírók közé tartozott, de megjegyzendő a nagyapának az innovációra való nyitottsága: gazdaságában igyekezett a korszerű mezőgazdasági technikákat mielőbb meghonosítani.²⁷

Gusztáv családja az egyik legjelentősebb földtulajdonnal rendelkező család volt a két világháború között Könyban. A család mintegy 100 kat. hold nagyságú területet birtokolt a tagon, gazdaságukhoz tanya is tartozott. Míg a század elejét illetően négy tagon van adatunk külterületi lakott helyről (1907), az 1926-os, és 1952 adat szerint már csak két tagon működött a fenti rendszer, ezek közül az egyik Gusztávék földbirtoka volt.²⁸ A birtokon szántóterülettel, réttel, legelővel és erdővel egyaránt bírt a család.

A családi stratégiák között számon tartott házassági rendszerről elmondhatjuk, hogy a két világháború között erős endogám magatartás jellemezte a közösség két nagy társadalmi csoportját: a zselléreket és a gazdákat. A faluközösségen kívülről érkező, hasonló vagyoni helyzetben és társadalmi státuszban lévő házastársakkal rendszeresen találkozunk a rokonsági rendszerekben, így például Pálék családjában is.²⁹ A saját társadalmi rétegen belüli endogám magatartás, illetve a környező falvak hasonló

²⁵ Könczei 2009: 21.

²⁶ Giovanni Levi mikrotörténeti elemzésében a következő szempontra hívja fel a figyelmet a társadalmi hierarchia kutatásával kapcsolatban: „A társadalmi rétegződés vizsgálata nem szorítkozhat tehát a tulajdon dimenziójára. Összetett családi stratégiákra kell kiterjednie, amelyekre végzetes mechanizmusok hatottak; ezek határozták meg a sikert és sikertelenséget, a túlélést és a hanyatlást egyaránt” (Levi 2001: 80–81).

²⁷ A nagyapa rendszeresen tájékozódott a nyugati eredményekről, többször utazott német nyelvterületre mezőgazdasági kiállításokra, hogy saját üzemét a tapasztaltak alapján korszerűsíteni tudja.

²⁸ Kovacsics–Kígyósi 2002: 140.

²⁹ Jelen tanulmánybn nem lehet céloom a családok kiterjedt rokoni kapcsolatrendszerének teljes körű bemutatása, így igyekszem olyan részletekre fókuszálni, amelyek megvilágítják a kutatott családok helyét a falu hierarchiájában.

helyzetű csoportjai felé tanúsított nyitottság az apai nagyapa példáján keresztül figyelhető meg, aki egy tehető, rábaszentmihályi gazdacsaládból nősült.³⁰ A házasságából született, öt felnőtt kort megért gyermek közül két fiúból pap lett, egy lány pedig szerzetesnővéri fogadalmat tett. A családi stratégia egyfelől a megakadályozta a 40 kat. hold birtok elaprózódását, az egyházhoz való kötődés másfelől presztízst biztosított a családnak. Pál, az unoka, 1950-es években a várható retorzió ellenére Fertőhomoki plébános ministránsai közé tartozott.³¹ A családot mélyen vallásos családként tartották számon, a katolikus egyházhoz való szoros ragaszkodásuk köztudott volt.

A családi emlékezetre hagyatkozva Gusztávék magukat egy három családból álló rokonsági rendszer tagjaként tartották számon. A közös felmenő, Horváth György 350 kat. hold földtulajdona egyenlő arányban három utódcsaládra szállt: Gusztáv családjára, a Gólyákra, és az Óváriakra. Az Óváriak az 1920–1930-as évek fordulóján a legnagyobb földterülettel rendelkező birtokosok voltak, birtokuk mintegy 115 kat. holdra terjedt ki.³² A családfeje nem volt kónyi születésű, Gusztáv egy nőrokonát feleségül véve került be a falu társadalmába. Az Óváriakat a falu három úri családjának egyikéként tartották számon. 1952-re, Gusztáv családjának földbirtoka mellett kizárólag az Óvári-tagon maradt meg a külterületi lakott helyként a tanya.³³ Id. Óvári számára jelentős birtoka lehetővé tette a vármegyei szintű politikai életbe való bekapcsolódást: az 1920-as években vármegyei törvényhatósági bizottsági tag volt.³⁴ Fia, Ifj. Óvári

³⁰ A feleség családjá Rábaszentmihályon kívül Bogyoszlón, Pásztoriban, Markotabödögén is bírt földekkkel.

³¹ Fertőhomoki 1944–1961 között volt Kóny plébánosa, 1951–1961 a kónyi esperesi kerület soproni országút mentén fekvő plébániáinak kerületi hitoktatási felügyelője (Győri Egyházmegyei Levéltár, A Győri Egyházmegye történeti névtára, kézirat).

³² Természetesen a győri székeskáptalan után.

³³ Kovacsics–Kígyósi 2002: 140.

³⁴ Az 1929–1930-as évre vonatkozó adat szerint (Kerekes–Enyedy 1929: 366). Id. Óvári az akkori Magyaróvári Gazdasági Akadémián végzett (ma: Mosonmagyaróvár), éppúgy, mint az intéző, a győri székeskáptalan uradalmának irányítója. (E ponton érdemes megjegyezni, hogy mindkettőjüket ott találjuk Kóny szűk úri rétegének sorai közt.) A lokális emlékezetben megőrződött, hogy id. Óvári korai pályafutásának korai éveiben egy nagybirtokon intéző volt, de konkrét információt erre vonatkozóan nem sikerült rögzíteni. Az 1950 tavaszán Ifj. Óvári statáriális koncepció perének „előkészítésében” a megyei sajtópropaganda nagy hangsúlyt helyezett a vádlott családjának ellenségként való feltüntetésére. A kontextus által vezérelt értékmegvonás (erről lásd: Jobst 2009.; Koselleck 1998.) eszközeivel a propaganda id. Óvári alakját igyekezett összefüggésbe hozni Habsburg Albert személyével. „Apja [id. Óvári. Megjegyzés tőlem] Albrecht főherceg intézője volt, így dszentrinek tartotta magát” (*Győr-Sopron Megyei Hírlap*, 1950. április 23. 3). Amellett, hogy tisztán látjuk, hogy a propaganda szövegeinek tényértéke erőteljesen megkérdőjelezhető, érdemes megfontolnunk, hogy lehetett-e a kapcsolat a két említett személy között. Habsburg Albert (1897–1955) az Habsburg–Tescheni ág leszármazottjaként a család magyaróvári uradalmának örököse, majd 1936-tól birtokosa volt. Albert a felmenői által alapított magyaróvári Gazdasági Akadémián végzett 1923-ban, csakúgy, mint id. Óvári; feltehetően ennél az időpontnál korábban (Kettinger–Nagy–Tímár 1991: 12–23., 56). Hogy volt-e köze id. Óváriak a főhercegi család uradalmához, és hogy volt-e esetleg személyes kapcsolat a két egykori magyaróvári diák között: a rendelkezésre álló források alapján nem tudjuk megválaszolni. Szórványos adatainkból tehát biztos következtetéseket nem vonhatunk le, ám forrásaink arra talán elégségesek lehetnek, hogy megerősítsék a feltevést, miszerint az Óvári családban egy Kónyon kívül is jelentős kapcsolati hálóval bíró családot sejtethünk.

katonai pályára lépett.³⁵ A rokonként számon tartott Gólyák közül, Gólya János az országos szintű hatalomgyakorláshoz is utat talált. 1920–1922 között az ötvenévi választókerület nemzetgyűlési képviselője, valamint az 1929–1930-as évre vonatkozó adatok szerint vármegyei törvényhatósági bizottsági tag volt.³⁶ A család presztízsét a katolikus egyházhoz való kötődés is emelte. A két világháború közti időszak emblematikus jelentőségű plébánosával, Dégivel a család személyes, jó viszonyt ápolt.³⁷ Az egyház javára folytatott donátori tevékenység a 19. század óta jelen volt a családban. A felmenőként számon tartott Horváth György és felesége 1885-ben Mária-oszlopot állíttattak a Szent Mihály templom előtti téren. A 20. elején az apai nagypapa késői egyetlen gyermekének születéséért hálából Szent József szobrot készíttetett a templom számára. Csakúgy, mint Pál, az 1950-es években gyermekként Gusztáv is Fertőhomoki plébános ministránsa volt.

Pál és Gusztáv családja része volt annak a körnek, melyből a helyi hatalom gyakorló kiválasztódtak.³⁸ Gusztáv családja számára egyrészt a földbirtok nagysága, másrészt a család kapcsolatrendszere, Pálék esetében pedig a szűkebb gazdasági lehetőségek ellenére az egyházzal való szoros viszony biztosított tekintélyt a lokális társadalomban.

A verbunkhoz visszakanyarodva érdemes felfigyelnünk az első világháború után Kónyba költöző Ezredes családi kapcsolatrendszerére is. Az Ezredes 1870-ben született Doroszlón.³⁹ Édesapja hivatását követve katonai pályára lépett, 1888–1891 között a Bécsújhelyi Katonai Akadémia diákja volt.⁴⁰ A Tanácsköztársaság bukása után, feltehetőleg feleségének kónyi származása miatt családjával 1919-ben Kónyba költö-

³⁵ Ifj. Óvári az 1940-es évben *karpaszományos címzetes őrmester* rangban szolgált a Magyar Királyi Honvédségnél (*Honvédségi Közöny* 39. sz. 1940. december 2. 477., 495).

³⁶ Kerekes–Enyedy 1929: 367.

³⁷ Dégi 1912–1944 között volt Kóny plébánosa. 1920-tól a Székesegyházi főesperesség kónyi kerületének alesperese és tanfelügyelője, 1936-tól a Magyar Országgyűlés Győr-Moson és Pozsony k.e.e. vármegyei törvényhatóságok által választott felsőházi tagja, 1939-től a Székesegyházi káptalan címzetes kanonokja és a Székesfehérvári főesperesség főesper helyettese (Győri Egyházmegyei Levéltár, *A Győri Egyházmegye történeti névtára*, kézirat; *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára* 1927: 266.; 1928: 268.; 1929: 343.; 1931: 335.; 1932: 347.; 1935: 346.; 1936: 8–9., 350.; 1937: 9–11., 423.; 1938: 9–11., 372.; 1940: 9–12., 419.; 1941: 10., 12–13., 477.; 1942: 10., 12–13., 538–539.; 1943: 10., 13., 15., 578.; 1944: 10., 13., 15., 594).

³⁸ A két világháború közti időszakban a község közgyűlésének tagjai között a legnagyobb földbirtokkal rendelkező gazdákat látjuk. A tagok névsora ez időszakban nem változik számottevően, a vezető gazdaságok változatlanul képviseltetik magukat egy-egy személyen keresztül: soraik között láthatjuk id. Óvárit, az Ezredest, az Intézőt, a Gólya családot, valamint Pál és Gusztáv családját is (MNL GYMSMGYL V. 2029a/4. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1925–1931.; MNL GYMSMGYL V. 2029a/5. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1931–1938.; MNL GYMSMGYL V. 2029a/6. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1938–1944.; MNL GYMSMGYL V. 2029a/7. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1945–1949).

³⁹ MNL GYMSMGYL XXIV/201. Győr-Moson megye Földhivatalának (és jogutódának) iratai, 6491/1946. A Győri 24. Honvéd Kiegészítő Parancsnokság Igazolól Bizottsága 928.szám/ig.biz.1946. igazolása az Ezredes részére.

⁴⁰ ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár online adatbázis, külföldi egyetemjárás. <http://leveltar.elte.hu/databases.php?ekod=13>. Letöltés ideje: 2017. december 11. Édesapa katonai rangjelzése: *Oberlieutenant* (főhadnagy). Uo.

zött.⁴¹ Feleségének családja a falu tehetős gazdacsaládjainak egyike volt. A házaspár a feleség révén kedvező vagyoni helyzetnek örvendve kiterjedt mecénási tevékenységet folytatott.⁴² A férj az 1925 után megalakuló Levente Egyesület elnöki tisztségét megszerezve a község fiataljainak életére jelentős hatást gyakorolhatott.⁴³ A leventemozgalom a testnevelés álcája alatt nyújtott a fiataloknak katonai képzést. A falvakban az oktatást a trianoni békeszerződés által maximalizált létszámú hadseregből kikerülő, kényszerűségből leszerelő tisztek végezték.⁴⁴ Az Ezredes felívelő karrierje során 1930-tól a Kónyi Polgári Lövészegyesület elnöki posztját is betöltötte, később pedig az 1938-ban létrejött Kónyi Frontharcos Szövetség elnökévé választották.⁴⁵ Az Ezredes személyében olyan embert láthatunk, aki a lokális hatalmi hierarchiában jelentős pozíciót foglal el, de sajátos, a közösség számára nem megszokott életútja, katonai pályafutása kiemeli őt a kónyi társadalomból. Kapcsolatrendszere, és betöltött tisztsége révén alkalmas arra, hogy az aktuális politikai-, és kulturális irányvonalat saját közössége felé közvetítse.

A nyugalmazott Ezredes a kónyi Levente Egyesület elnökeként a verbunk *lelkes vezetőjévé* és *támogatójává*: a tánc integrátorává vált. Az Ezredes a verbunkosok számára a legénycéhes keretek közötti táncoláson túl fellépéseket szervezett a faluban, illetve a falun kívül. 1926-ban a győri Radó téri színházban, 1928-ban a győri Loyd kávéház tánctermeiben került bemutatásra a kónyi verbunk. Az Ezredes támogatásával a verbunkosok a közeli Szanyba és Balatonfüredre is eljutottak a két világháború között.⁴⁶ Azzal, hogy a verbunk színpadra állítását ösztönözte, a Levente Egyesület elnöke egy nagyobb társadalmi diskurzusba kapcsolta be az addig lokális érvényességgel bíró táncos jelenséget.⁴⁷ Az 1920–1930-as években elkezdődött a kónyi verbunk jelentésstruktúrájának átrendeződése, hiszen a fellépések alkalmával a verbunk már

⁴¹ MNL GYMSMGYL V. 2029a/2. MNL GYMSMGYL XXIV/201. Győr-Moson megye Földhivatalának (és jogutódának) iratai, 6389/1946. Az Ezredes feleségének beadványa Győr-Moson vármegye Földbirtokrendező Tanácsa részére, I. N. nyilatkozata (3. sz. melléklet).

⁴² Az Ezredes felesége a templomnak festett ablaküveget ajándékozott, valamint 1936-tól betöltötte a Kónyi Összetartás Dalárda felszentelt zászlójának zászlóanyai tisztségét (Boros 2008: 35–36).

⁴³ MNL GYMSMGYL V. 2029a/4. Kónyi község közgyűlési jegyzőkönyve, 76/1925. A Levente Egyesület alapító tagjai között a győri székeskáptalan uradalom irányítóját az Intézőt is ott találjuk (Kerekes–Enyedy 1929: 366).

⁴⁴ A leventemozgalmat országos szinten a nemzetgyűlés által 1921-ben elfogadott *testnevelési törvény* (1921/LIII. tc.) indította útjára. Mivel a trianoni békeszerződés aláírásával Magyarországon megszűnt az általános hadkötelezettség, ezért a hadsereg számára a megfelelő utánpótlás kiképzését más úton kellett biztosítani (Kerepeszky 2010: 105–107).

⁴⁵ Boros (szerk.) 2014: 35–36.

⁴⁶ Dömötör 1990: 5. Bíró Zoltán és Gagyi József a 20. század utolsó harmadának folklorizmusáról szólva a kultúra jelenségeinek új környezetben való szerepeltetésével kapcsolatban a kultúra szervezőinek „irányítási gyakorlatára” hívják fel a figyelmet (Bíró–Gagyi 1987: 70–72). Bár kutatásom más időszakra vonatkozik, e gondolatot átvéve az Ezredes integrátori tevékenységét illetően az irányítás és az ellenőrzés gyakorlatát is számításba kell vennünk.

⁴⁷ Hofer Tamás szerint a „népi kultúra” fogalma a modernizáció következményeképpen, a népi műveltség „láthatóvá” válásával született meg Európában. A „népi kultúra” eszerint társadalmi konszenzus eredménye, mely kulturálisan láthatóvá, „értékessé” tette az alsóbb paraszti rétegek kultúráját (Hofer 1987: 223).

nem a közösség belső hierarchiáját reprezentálta, hanem a „könyiség” megjelenítését szolgálta a külvilág felé.⁴⁸

KÉNYSZERÍTŐ ERŐK ÉS LEHETSÉGES VÁLASZOK 1945 UTÁN

A második világháború végére Magyarország a szovjet érdekszféra része lett. A helyi közösségek átrendeződése az 1945-ös földosztással és földelkobzással kezdődött meg.⁴⁹ A rendelkezések megfelelően Kónyban megszűnt a győri székeskáptalan tulajdoni joga, így földterülete a falu birtokába ment át.⁵⁰ A földosztás irányítására helyi testületek, ún. Földigénylő Bizottságok jöttek létre, ennek sorai közt Kónyban a zsellér réteg tagjait láthatjuk.⁵¹ A földbirtokviszonyok nem maradtak sokáig változatlanok: a kizárólagos hatalmat megszerző MDP 1948 augusztusában meghirdette az agrárpolitikai fordulatot, a szövetkezetesítés megindítását.⁵² A párt a szövetkezetesítéssel párhuzamosan törekedett a lokális közösségek vagyonosabb és presztízzsel rendelkező gazdáinak megtörésére, hiszen bennük a kollektivizálást akadályozó erőt látta. Az erőviszonyok átrendezéséhez szükség volt a kuláknak minősített falusi gazdaréteg gazdasági irányító szerepének megszüntetésére.⁵³ Kuláknak az MDP KV által 1949 májusában hozott határozat szerint az minősült, aki 25 kat. holdnál nagyobb területet birtokolt,

⁴⁸ Fejős Zoltán felhívja rá a figyelmet, hogy a falusi környezet szokásainak folklórbemutatóvá válása a meglévő formák átértelmezésével és újraformálódásával jár, így összességében a jelentésstruktúrára megváltozását idézi elő (Fejős 1992: 338).

⁴⁹ Ö. Kovács József a földosztást és földelkobzást mint hatalomtechnikai és társadalomátalakítási eszközt tartja számon (Ö. Kovács 2017: 38–41).

⁵⁰ Az 1945. március 17-én megjelent 600/1945. számú miniszterelnöki rendelet előírta az 1000 kat. holdon felüli nagybirtok teljes egészében való elkobzását (Romsics 2010: 283–284). A volt major-sági cselédek házhelyet és 1–3 kat. hold kiterjedésű földbirtokot kaptak a kisajátított területen.

⁵¹ MNL GYMSMGYL XXIV/201. Győr-Moson megye Földhivatalának (és jogutódának) iratai, 647/1945. Községi Földigénylő Bizottság ülésének jegyzőkönyve 1945. május 10.; MNL GYMSMGYL XXIV/201. Győr-Moson megye Földhivatalának (és jogutódának) iratai, 5629/1946. Jegyzőkönyv a Községi Földigénylő Bizottság tagjainak eskütételéről, 1946. április 17.

⁵² A Magyar Dolgozók Pártja 1948. június 12-én jött létre a Magyar Kommunista Párt és a Szociáldemokrata párt fúziójából. Romsics 2010: 294. A szövetkezetesítési kampány megindítását az MDP főtitkára Rákosi Mátyás 1948. augusztus 20-i ún. kecskeméti beszédében hirdette meg (Gergely 1985: 73).

⁵³ Varga 2006: 227. A parasztságot korlátozó intézkedések nagyrészt kulákság gazdasági súlyának csökkentésére és egy lojális középparaszti réteg létrehozására irányultak. Az anyagi ellehetlenítést közvetlenül a jövedelem-, a föld- és a kulákadó, a békekölcsönként kényszerűségből leköötött pénzüsszegek, és a hármass rendszer korlátozó ereje szolgálta. A paraszti gazdálkodást ellehetlenítő és a magántulajdont korlátozó intézkedések között a földhasználat korlátozását és a tagosítást, a géppálmások létrejöttével bevezetett állami nagy gép-monopóliumot, a bérmunka korlátozását, tervgazdálkodás és termeltetési kényszer bevezetését, az állandó ellenőrzést és a kollektivizálást említhetjük. A jogfosztás és a személyes szabadság korlátozása kuláklisák létrehozásán, bírósági eljárásokon, büntetőpereken, kitelepítéseken keresztül valósult meg. A vidék szocialista megszállása ideológiai szinten is megtörtént a lelkiismereti szabadság korlátozásával és a vallásüldözés eszközével (Nagy 2013: 86–108).

vagy jövedelme a 350 aranykoronát meghaladta.⁵⁴ A kuláknak nyilvánított személyek településenként kuláklistára kerültek, melyről földállományuk csökkentése árán sem lehetett lekerülni.⁵⁵ Forrásainkban nagyjából harminc családdal (nagyreszt a közösség két világháború közti vezető rétegével) kapcsolatban bukkan fel a kulákság vádja.⁵⁶

Pál édesapja és Gusztáv özvegy édesanyja szintén felkerült a listára,⁵⁷ annak ellenére, hogy Pál családja a kulákhatárra vonatkozó párthatározat szerint sem a birtokolt földterület nagysága, sem jövedelme alapján nem esett volna ebbe a kategóriába. Hogy mégis így történt, az pont annak a tényezőnek volt „köszönhető”, amely a két világháború közötti időszakban a megbecsültséget biztosította a család számára: a katolikus egyházzal való szoros kapcsolatnak. A hatalom a beszolgáltatási rendszer teremtette lehetőségeket kihasználva igyekezett megtörni a családot: az apa többszöri börtönbüntetést szenvedett a beszolgáltatás „nem teljesítése” miatt.

Gusztávék a családi földbirtok nagyját már 1942-óta bérletbe adták, a fennmaradó részen pedig folytatták a gazdálkodást.⁵⁸ A kulákká nyilvánítás Gusztáv családja számára jelentős földbirtokvesztéssel járt. A kuláklistára kerültek földtulajdonát, a saját tulajdonban lévő és a bérelt földek együttes nagyságát a 9000/1948. sz. kormányrendelet 40 kat. holdban maximalta, az e fölötti részt az állam kisajátíthatta.⁵⁹ A család tehát birtokainak jelentős hányadát veszítette el. A megmaradó terület a kényszerű tagosítás

⁵⁴ Nagy 1999: 57–58. A párthatározatot a gyakorlatba az 1949. évi mezőgazdasági fejlesztési hozzájárulás kivetéséről szóló kormányrendelet (4113/1949) ültette (Varga 2006: 228).

⁵⁵ Bolgár 2008: 70.

⁵⁶ Kutatásom során a listára kerültek névsorát az interjúk anyagából és levéltári forrásokból rekonstruáltam. 1) Egyéni vetéstartv leadására kötelezettek listája az 1950/1951. évre vonatkozóan, 1950. szeptember. MNL GYMSMGYL. XXIII. 777. Kóny Község Tanács iratai, lkt. sz. nélkül/1950. A Győr-Moson vármegyei mezőgazdasági igazgatóság 1950. február 25-én kelt levelében utasította a Községi Népfrent Bizottságát, hogy *A kulákok számára vetéstartvet ne készítsen sem a népfrentbizottság, sem a jegyző, sem egyéb szerv. A kulákok maguk állítsák össze vetéstartvüket, és adják le a község házára, illetőleg a népfrent bizottságnak. A kulákok által elkészített vetéstartvet azután a népfrentbizottság vizsgálja meg, ha szükséges (...) a kuláktervet a népfrentbizottság módosítsa* (MNL GYMSMGYL. XXIII. 777. Kóny Község Tanács iratai, 82-4/1950. 2). Az aratás, cséplés és terménybegyűjtés állapotáról szóló jelentések kulákokra vonatkozó elmarasztaló részletei, 1950. július 2. (MNL GYMSMGYL. XXIII. 777. Kóny Község Tanács iratai, 82-17/1950. 3) Szerződéses termelők terménybeadási kötelezettségének rendezése, 1950. január 19. (MNL GYMSMGYL. XXIII. 777. Kóny Község Tanács iratai, 82-1-1/1950). A termeltetési kényszer, melynek termelési szerződések aláírásával szereztek érvényt, elsősorban kuláknak minősített gazdákat sújtotta (Nagy 2013: 93–96. 4) MNL GYMSMGYL. XXIII. 777. Kóny Község Tanács Tanácsülési jegyzőkönyve, 1956. szeptember 5. A tanácselnök napirend előtti felszólalásában a kulákká minősített középparasztok rehabilitálására vonatkozó párthatározatot ismerteti.

⁵⁷ Gusztáv édesapja és apai nagyapja Gusztáv születésének évében, 1942-ben, elhunytak (MNL GYMSMGYL. XXXIII. 1. 206.b. Kóny község halotti anyakönyve, 1907–1949. 5/1942; 23/1942.; MNL GYMSMGYL. XXXIII.1.40.d. Kóny község születési anyakönyve, 1925–1954. 9/1942).

⁵⁸ A bérletbe adás oka a gazdálkodást vezető apai nagyapa és apa halála volt.

⁵⁹ A kisajátított földek a földbérlő- és termelőszövetkezetekhez kerültek (Nagy 2013: 89.; Varga 2006: 227).

folyamatának esett áldozatul.⁶⁰ A család a tagot kénytelen volt egy rossz minőségű, kevesebb, mint 1 kat. hold nagyságú területre cserélni, sőt a község tanácsa kényszerítette a családot, hogy az arra alkalmatlan talajú területen cukorrépat termessen.

Könyban az erőszakalkalmazás legszélsőségebb esete Gusztáv másodunokatestvérének, a szintén kuláknak nyilvánított ifj. Óvárinak kivégzése volt. Ifj. Óvárit 1950. áprilisában a győri megyei bíróság rögtönítélő tanácsa statáriális eljárás keretei között a demokratikus államrend megdöntésére irányuló cselekedet elkövetésében bűnösnek találta és halálra ítélte.⁶¹

Könyban legelőszőr jelentősen az 1955–1956-os kollektivizálási hullám érezte hatását.⁶² Az 1955 decemberétől 1956 januárjáig terjedő szervezési időszak után 1956 januárjának végére a faluban négy termelőszövetkezet alakult. A négy termelőszövetkezet leképezte a falu 1945 előtti társadalmi hierarchiáját, hiszen a létrejött négy Tsz közül kettő a volt zsellér lakosokat (külön a volt uradalmi cselédek és a Kis utcai zselléreket), a másik két csoportosulás pedig a volt gazdaréteg képviselőit tömörítette magába.⁶³ A kollektivizálás együtt járt a kuláknak minősített gazdák még megmaradt ingatlanjainak termelőszövetkezeti tulajdonba vételével. A Rákosi Termelőszövetkezet javára Gusztáv családja elvesztette az egykori tag gazdasági épületeit, csakúgy, mint az Óváriak az Óvári-tagon álló gazdasági épületeiket. Más családoktól lakóházak egy részét sajtátították ki a termelőszövetkezetek számára.⁶⁴

A község egykori vezető rétege a társadalmi hierarchia aljára kényszerült. 1948-ban a községi elöljárók jelentős hányada kérte tisztsége alóli felmentését, többek között a törvénybíró is lemondott hivataláról.⁶⁵ 1949-ben újabb lemond(at)ásokról tudósít a község közgyűlésének jegyzőkönyve.⁶⁶ E folyamattal párhuzamosan új emberek, *homo novusok* felemelkedése zajlott, az 1945 előtt fölbirtokkal és a helyi hatalom

⁶⁰ A faluhatár újrafelosztásakor az összevonás „újába kerülő” földbirtok tulajdonosa felajánlhatta földjét az egységes területen létrejövő termelőszövetkezetnek, vagy pedig csereingatlant kapott az igénybe vett földjeiért (Varga 2006: 231).

⁶¹ *Győr-Sopron Megyei Hírlap* 1950. április 23.

⁶² A kollektivizálás kezdetben (1948–1949) elsősorban a földtulajdonnal nem rendelkező rétegek: mezőgazdasági munkások és volt uradalmi cselédek körében hozott eredményeket. Az 1951–1953 közti időszakban, a Nagy Imre-féle irányváltásig, a párt a kis- és középbirtokos gazdák tsz-be léptetését, és a kulákok likvidálását tekintette céljának. Nagy 2013: 97–99. A kollektivizálás 1955-ös újraindulása a Nagy Imre-kormány félreállításával áll összefüggésben. Nagy Imre miniszterelnöksége: 1953. július 4.–1955. március 28. (Romsics 2010: 378–379).

⁶³ Bindorffer Györgyi hasonló jelenségről számol be a Tolna megyei Gyöngyösön, ahol a kollektivizálás során a téesszerveződés vagyoni, etnikai, felekezeti választóvonalak mentén történt (Bindorffer 2008: 147).

⁶⁴ MNL GYMSMGYL. XXIII. 777. Köny Község Tanács VB ülés jegyzőkönyve, 2/1956. 1956. január 12.

⁶⁵ MNL GYMSMGYL. V. 2029a/7. Köny község közgyűlési jegyzőkönyve, 26/1948. 1948. november 16.

⁶⁶ MNL GYMSMGYL. V. 2029a/8. Köny község közgyűlési jegyzőkönyve, 8/1949. 1949. február 11. Nem csodálkozhatunk azon, hogy a lemondók neve mellett az 1950-es évek dokumentumaiban a kulák jelzőt találjuk.

gyakorlásának lehetőségével nem rendelkezők közül.⁶⁷ Az 1950-től kialakuló tanácsi hatalom a lokális hatalomgyakorlás jogát a községi tanácsok végrehajtó bizottságai köré koncentráta.⁶⁸ Kónyban az első helyhatósági tanácsválasztást követően létrejött a községi tanács, melynek első elnöke gazdacselédi sorból emelkedett vezető pozícióba.⁶⁹ Hivatali ideje mindössze két évig tartott, ugyanis az 1952-es esztendő egy ambiciózusabb embert juttatott a lokális hatalmi hierarchia csúcsára, a bemutatott konfliktushelyzet Tanácselnök szereplőjét.

A Tanácselnök 1916-ban született Kónyban, az uradalmi cselédlakások egyikében, uradalmi cseléd édesapa és zsellércsaládból származó édesanya gyermekeként.⁷⁰ Már korán, mindössze tíz évesen mezei bérmunkásként dolgozott, később pedig a székeskáptalani uradalomban szolgált, valamint gazdacselédnek szegődött tehetősebb, cselédet tartó gazdák mellé. Huzamosabb ideig egyetlen Öreg utcai gazdacsaládnál szolgált. 1941-ben megnősült, felesége a közösség zsellér rétegéből származott. A Tanácselnök 1942-ben vonult be a második világháborúba, ahol hadifogságba esett és két évet töltött egy csehszlovákiai hadifogolytáborban. A háború után a család a székeskáptalani birtoklás megszűnésével a volt majori területen a többi volt uradalmi cseléd családdal együtt házhelyet kapott.⁷¹ Hazatérve a tevékenyen segítette a Községi Földigénylő Bizottság munkáját, bár ennek hivatalosan tagja nem volt. Emelkedése 1952-ben jutott a csúcspontra, amikor elnyerte a tanácselnöki tisztséget. Hivatalviselése idején a Tanácselnök az élet minden területén igyekezett jelen lenni, többek között közösségének táncos gyakorlatára is hatással volt.

A SZENT MIHÁLY NAPI BÚCSÚ ÉS A MÁJUS 1-JE. A VERBUNKOS GYAKORLAT ÁTALAKULÁSA

A legénycéhek által éltetett verbunkos gyakorlat az 1950-es évek első felében akadózó, leegyszerűsített formában létezett. 1954-ben a Népművészeti Intézet kötelékében dolgozó Gábor Anna filmre rögzítette a templombúcsú alkalmából táncolt ver-

⁶⁷ Az 1948 után kialakuló egypárti diktatúra a társadalom legitim elemeinek az 1945 előtti *kizsákmányolt* csoportokként létező társadalmi tényezőket tekintette, a városokban a munkásságot, vidéken pedig a *dolgozó parasztságot*, és a falusi hierarchia csúcsára a föld nélküli félproletár agrárreteget, volt uradalmi cselédséget kívánta emelni (*A Magyar Népköztársaság Alkotmánya* XX/1949. 1.§ 1. In Romsics 2000: 13).

⁶⁸ *A Magyar Népköztársaság Alkotmánya* az államhatalom helyi szerveként a falvakat illetően a községi tanácsot nevezte meg (XX/1949. 30. §). A helyi tanácsok végrehajtó hatalmát a törvény szerint végrehajtó bizottságok gyakorolják, melyeknek tagjai a tanács tagjai közül kerülnek megválasztásra (XX/1949. 33.§ in Romsics 2000: 18–19). A hatalom valódi birtoklása a községi tanács elnöke és a végrehajtó bizottság titkára között húzódott. Az első helyhatósági tanácsválasztásokra 1950. október 22-én került sor (Romsics 2010: 339).

⁶⁹ Kóny első tanácselnöke a második világháború előtt az Ezredes családjánál gazdacselédként szolgált.

⁷⁰ MNL GYMSMGYL. XXXIII.1.40.c. Kóny község születési anyakönyve, 1907–1924. 35/1916.

⁷¹ MNL GYMSMGYL XXIII/777. Kóny Község Tanács iratai, 37-4/1950. Építési engedély a Tanácselnök részére, 1950. február 27.

bunkot: annak zsellér-, és gazdaváltozatát.⁷² Míg a gazdalegények táncára a háború előtti szokásnak megfelelően a litániát követően a templom előtt került sor, a zsellérek verbunkjukat külön, saját kocsmájukban a búcsúi multság megnyitásként táncolták el. A gyűjtő értesülése szerint ekkor a gazdafiatalokat tömörítő céh már három éve nem táncolta el verbunkját.⁷³ A Tanácselnök alakja 1954-es táncfelvétel szempontjából meghatározó volt, hiszen a gyűjtés cédulaanyaga meghatározó mértékben az ő rokoni körének és más egykori zsellér státuszú egyének megkérdezésével készült el.⁷⁴ A Tanácselnök a második világháború előtt a Kis utcai kocsmá legénytársaságához tartozott, így a verbunk ismerőjének és gyakorlójának számított. A 1954-es búcsú másnapján kifejezetten a filmezés céljából eltáncolt verbunkban ő maga töltötte be a táncvezető (*hejlegény*) szerepét.⁷⁵

A második világháború előtről származó legénycéhes gyakorlat folytatását akadályozó tényezők a következők voltak. Az országos agrárpolitika helyi szintű érvényesítése során a verbunkot éltető legénycéhek társadalmi háttere átalakult. Az egyéni gazdálkodás kereteinek eltörlésével a közösség hierarchiáját alapjaiban formálta át. A helyi társadalom falurészek szerinti elkülönülését adó gazdasági szerkezet széttörött, az addigi gazdasági-társadalmi kapcsolati háló megszűnt. A mezőgazdaságból történő jövedelemelvonás, és ezzel összefüggésben az erőltetett nehézipari-hadiipari koncepció az iparban foglalkoztatottak számának gyors növekedését eredményezte, a mezőgazdaságban dolgozók rovására.⁷⁶ Az országos szinten megfigyelhető foglalkoztatási szerkezet átalakulása, a mezőgazdasági népesség egy részének az iparba áramlása Kónyban is éreztette hatását. A városba ingázó népesség új típusú kapcsolatrendszerbe és társadalmi hálóba kezdte meg beilleszkedését.

A Tanácselnök a verbunkos gyakorlatban vezető, irányító szerepben tűnik fel az 1950-es évek közepén. A legénycéhek gyakorlatában keletkezett résben a Tanácselnök gyermekeknek kezdte el tanítani a verbunkot. A tanításnak az iskola épülete adott otthont, a tanulókat elsősorban az iskolai és állami ünnepélyeken való fellépésre készítette fel. Láthatjuk, hogy az ötvenes évek első felében egy illanó történeti pillanatig egymás mellett létezett a legénycéhek elmúló verbunkos gyakorlata, és egy kialakuló új, a tanácselnök integrátori tevékenységéhez fűződő gyakorlat. A Tanácselnök törekvése egyaránt irányult a verbunk oktatására és a fellépések megszervezésére: az ötvenes évek elején a verbunk az ő ösztönzésére került előadásra a járási kultúrversenyen.⁷⁷ Mindebből arra következtethetünk, hogy 1954-re a Tanácselnök, mint integrátor személyiség volt jelen a verbunk életében. A *népi táncnak* az állami ünnepeken, április

⁷² MTA BTK ZTI Ft. 264.; MTA BTK ZTI Kézirattár. Feldolgozás alatt. Gábor Anna kónyi gyűjtése (1954).; Gábor 1954.

⁷³ Gábor 1954: 360–361.

⁷⁴ MTA BTK ZTI Kézirattár. Feldolgozás alatt. Gábor Anna kónyi gyűjtése (1954).

⁷⁵ Gábor 1954: 362.

⁷⁶ Erdmann 1992: 82., Romsics 2010: 346–359.

⁷⁷ *Néhány évvel ezelőtt a kónyi fiatalok hivatalosak voltak a járási kultúrversenyre. Az utolsó pillanatokban lemondták. A Tanácselnök, hogy a község becsületét megmentsse, bandát szervezett régi legénytársaiból, idősebbekből és fiatalabbakból. Volt köztük 50 éven felüli és 30 év körüli ember is. El is járták a verbunkot a rábatamási kultúrversenyen* (Gábor 1954: 361–362).

4-én, illetve augusztus 20-án való szerepeltetésére már 1954-től van adatunk, de a *kónyi verbunkos* terminus csak annak a május 1-i ünnepségnek a tervezetében szerepel, amely fellépéstől a kortársi tapasztalat szerint 1956 tavaszán a Tanácselnök Pált és Gusztávot tiltotta.⁷⁸ A konfliktus tárgyát képező ünnepség tervezete a következő volt:

Május 1. ünnepély műsorát a következőképpen állapítjuk meg:

1. *A felvonuláshoz gyülekezés reggel 9 órakor a tanácsház előtt, ahonnan a szervezetek sorrendben felvonulnak a sportpályára.*

2. *A 10 órai felvonulás után a sporttéren a következő műsort kell lebonyolítani:*

a. *Szavaltat: Tavasz Magyarországon*

b. *Ünnepi beszéd*

c. *Énekkari számok*

d. *Játékos tánc*

e. *Jelenet*

f. *Szavaltat: Munka ünnepe*

g. *Tánc* h. *Kónyi verbunkos*

i. *Magyar Hymnusz*

Délutáni műsor:

Két órakor férfi és női röplabdamerkőzés. Utána atlétikai versenyszámok. Amennyiben az idő nem engedi meg a szabadban való ünneplést, az ünnepélyt a kultúrotthonban kell megtartani.⁷⁹

1956 tavaszának hangulatát lokális szinten is a Rákosi-diktatúra visszakeményedési kísérlete határozta meg, így a konfliktushelyzet hátterében ott kell látnunk a tavaszi kollektivizálás kiváltotta társadalmi feszültségeket is.⁸⁰

AZ AMBÍCIÓROBBANÁS ÚTJÁN. AZ INTEGRÁTORI TEVÉKENYSÉG ÉRTELMEZÉSE

A Tanácselnök tevékenységével igyekezett a verbunkot a megváltozott körülményekhez alakítani, ezzel megfelelően az aktuális hatalmi elvárásoknak a támogatott kategóriába illeszteni a táncot. Az új kontextusba helyezett gyakorlat másfelől a folytonosság érzetét volt hivatva fenntartani a közösség tagjaiban és így vált a saját hatalom legitimálásának

⁷⁸ MNL GYMSMGYL.XXIII/777. Kónyi Község Tanács VB ülés jegyzőkönyve, 1954. március 30.; MNL GYMSMGYL XXIII. 777. Kónyi Község Tanács VB ülés jegyzőkönyve, 1954. augusztus 17.

⁷⁹ MNL GYMSMGYL.XXIII/777. Kónyi Község Tanács VB ülés jegyzőkönyve, 1956. április 25.

⁸⁰ 1955 áprilisában Rákosi Mátyás visszaszerezte a hatalmat Magyarországon, ezzel véget ért a Nagy Imre nevéhez fűződő „új szakasz” politikája. Az országban resztalinizációs folyamat kezdődött: többek között a beszolgáltatási kötelezettségeket ismét megemelték, folytatták az erőszakos kollektivizálást, az ÁVH-t megerősítették (Romsics 2010: 382–384.; Varga 2006: 235–237). Az 1956 decemberében megkezdett kollektivizálást a község tanácsa 1956 március végére befejezettnek nyilvánította, és a kuláknak nyilváníttaktól a négy tsz számára kijelölt ingatlanokat a már az év elején elvette (MNL GYMSMGYL. XXIII/777. Kónyi Község Tanács Tanácsülési jegyzőkönyve, 1956. március 24.; MNL GYMSMGYL. XXIII/777. Kónyi Község Tanács VB ülés jegyzőkönyve, 12/1956. 1956. január 12).

eszközévé.⁸¹ A verbunk társadalmi szerepe megváltozott a korszak adottságai között: gyakorlata és átadása elszakadt a legénycéhek működésétől és intézményesült keretek közé került. A megváltozott kontextusban folytatódott a kónyi verbunk jelentésstruktúrájának átrendeződése. E folyamat már a két világháború között megindult, és szoros összefüggésben állt az Ezredes integrátori tevékenységével. A verbunk egyre inkább elvesztette a falu társadalmi szerkezetét megjelenítő funkcióját, és vált egyre inkább a közösség egészét reprezentáló látványossággá. Ugyanakkor a Tanácselnök integrátori tevékenységével saját kezében összpontosította a verbunkos gyakorlatot, hiszen az el-sajátítást és előadást is szoros felügyelet alá helyezte, így az integrátori tevékenység az ellenőrzés kiterjesztéseként és a centralizációs törekvésként is értelmezhető.⁸²

Mi motiválhatta a Tanácselnököt abban, hogy integrátor személyiséggé váljon? Márkus István szerint 1945 után a vidék formálódásának főszereplője az általa szegényparasztinak nevezett réteg volt, mely olyan „rendkívüli”, a „múltból származó” energiák felszabadítására volt képes, amellyel felszámolta korábbi önmagát, szegény-paraszti létét.⁸³ A szegényparasztság fokozott aktivitását a szerző az ambíciórobbanás jelenségéként definiálja. Az 1945 előtt akarátának érvényt szerezni nem tudó társadalmi réteg felgyorsult ütemben kezdett hozzá vágyainak, céljainak megvalósításához, Márkus szerint elsősorban gazdasági téren, életszínvonalának emelése, életmódjának megváltoztatása érdekében.⁸⁴ A Márkus által kínált modell alkalmas arra, hogy a helyi szinten megtapasztalható jelenséget, a Tanácselnök tevékenységét e keretek között értelmezzük. A tanácselnökség megszerzése, mint a társadalmi emelkedés eszköze és az irányítás megragadása, az ambíciórobbanás egy korai példája. A Tanácselnök esetében a lokális hierarchia csúcsának elfoglalásával együtt járt a korábbi vezető réteg által birtokolt gazdasági, politikai, kulturális funkciók betöltésének vágya. A verbunkot illetően az integrátori tevékenység átvétele a Márkus-féle ambíciórobbanás fogalmát a gazdasági tevékenységen, életformán és életszínvonalon túl a kultúra területére terjeszti ki.

Szelényi Iván az 1945 előtti félproletár agrárnépesség számára kollektivizálás utáni fejlődés egyik lehetséges útját a káderesedés folyamatában látta.⁸⁵ A káder, hatalmának megerősödésével akár dzsentrifikálódhat is, azaz felveheti az egykori elit életmódjá-

⁸¹ Bożena Gierka a dożynki aratási ünnep átalakulását kísérte figyelemmel az 1950-es évek Lengyelországában. A kutató felfigyelt arra, hogy a kommunista hatalom azért használta fel különösen szívesen a népszokásokat, mert a szokások külsőségeinek megtartása a folytonosság érzetét keltve legitímálta az új tartalmat megjelenítő hatalmat (Gierka 2014: 186).

⁸² Ismét érdemes Kőnczei Csilla eredményeit idéznünk. „A reprezentáció összefügg a társadalmilag elismert tudás és a hatalom kategóriáival. Az előnyösebb társadalmi pozícióval rendelkező személyeknek hatalmukban áll magát a társadalmi értelemben vett világot átalakítani, vagy éppen megőrizni azt egy adott állapotban” (Kőnczei 2009: 20).

⁸³ Márkus 1992: 299.

⁸⁴ Márkus 1992: 285–287.

⁸⁵ Szelényi szerint a vidék társadalmi struktúrája a kollektivizálás következtében a következőképpen alakult át: „A földesurak és az úri középosztály tagjai eltűntek, a középosztály többi része pedig vagy káderizálódott, vagy proletarizálódott. A kollektivizálással a gazdálkodó parasztság proletarizálódott, bár sokan képesek voltak »megbújni« a rész munkaidős gazdálkodó, paraszt-polgári pozícióban. A volt félproletár agrárnépesség proletarizálódott, kivéve azokat, akik elkáderesedtek vagy paraszt-munkásokká váltak” (Szelényi 1992: 86).

nak külsőségeit: úrként viselkedhet.⁸⁶ A Tanácselnök életútját tekintve több ilyen mozzanatot is megfigyelhetünk. 1948-ra megszerezte a Kónyi Összetartás Dalkör elnöki pozícióját. A Dalkör első, alapító elnöke az országos politikai életben is szerepet játszó Dégi plébános volt, és az 1930-as években az Ezredes feleségének zászlóanyai patronátusa alatt működött.⁸⁷ A körzeti vadásztársaság tagjaként a Tanácselnöknek lehetősége nyílt az egykori úri kiváltság, a vadászat gyakorlására. A fegyverhasználat kapcsán érdemes felidéznünk, hogy az 1930-as években a Kónyi Polgári Lövészegyesület élén éppen az Ezredest láthattuk.⁸⁸

A kónyi verbunk tanítása és a vele kapcsolatos szervezési tevékenység e perspektívából egyrészt az ambíciórobbanásnak a kultúra terültén történő érvényesülése, másrészt pedig a korábbi integrátor szerepének átvétele a hatalom megszerzése felé vezető úton.

ÖSSZEGZÉS

A bemutatott konfliktushelyzet egy nagyívű társadalmi folyamat egyetlen pillanataként áll előttünk. Kiindulási pontunk a helyi közösség bemutatása volt, amely a társadalmi kapcsolatait a verbunkkal reprezentálja a templombúcsú napján. A verbunk a két világháború között megjelenítette a falu társadalmi tagolódását, az egyes társadalmi rétegek elkülönülését. Az 1950-es években ehelyett azt látjuk, hogy a Tanácselnök által a fellépésekre megszervezett verbunk egyszerre egységesít és kizár. Amikor 1956. május 1-én a sportpályán fellépő gyermekek egy körben adták elő a *kónyi verbunkost*, az egykori társadalmi tagolódás megszűnését jelentették meg. A körben nem táncolhattak a kuláknak minősített családok gyermekei: a kitiltás a helyi hatalomnak a kulákok ellen folytatott hadviselésének szimbolikus aktusa volt. A verbunk az új kontextusban is megmaradt a közösség tükrének, hiszen egy felülről egységesítendő társadalom reprezentációjává vált, melyben az illegitimnek tekintett elemeknek nem kaphattak helyet.

Adattári források

Dömötör István (1990) *Visszaemlékezés a „kónyi verbunkos” táncra*. Kézirat.

Gábor Anna kónyi gyűjtése (1954). ,

Gábor Anna: Kónyi verbunk. Filmfelvétel. MTA BTK ZTI Filmtár

Ft.264.

⁸⁶ Szelényi 1992: 86–87.

⁸⁷ Boros 2008: 35–36.

⁸⁸ Boros 2008: 35–36.

Statisztikák

1937 *Magyarország földbirtokosai és földbérlői. Gazdacímár. A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek az 1935. évi adatok alapján.* Budapest: .

1927–1944 *Magyarország Tiszti Cím- és Névtára XXXVIII–LI.* Budapest: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.

Sajtó

Győr-Sopron Megyei Hírlap, 1950. április 23.

Honvédségi Közlöny, 1940. december 2. 39. sz.

Online források

<http://leveltar.elte.hu/databases.php?ekod=13>. (letöltés: 2018. 01. 15.)

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára (*MNL GYMSMGYL*)

V. 2029a/2. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1913–1922.

V. 2029a/4. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1925–1931.

V. 2029a/5. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1931–1938.

V. 2029a/6. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1938–1944.

V. 2029a/7. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1945–1948.

V. 2029a/8. Kóny község közgyűlési jegyzőkönyve, 1949–1950.

XXIII. 777. Kóny Község Tanács Tanácsülési jegyzőkönyve, 1952, 1953, 1954, 1956.

XXIII. 777. Kóny Község Tanács VB ülés jegyzőkönyve, 1952, 1953, 1954, 1956.

XXIII. 777. Kóny Község Tanács iratai, 1950.

XXIV/201. Győr-Moson megye Földhivatalának (és jogutódának) iratai 1945–1985.

XXXIII. 1. 206.b. Kóny község halotti anyakönyve, 1907–1949.

XXXIII.1.40.c. Kóny község születési anyakönyve, 1907–1924.

XXXIII.1.40.d. Kóny község születési anyakönyve, 1925–1954.

Irodalom

BINDORFFER Györgyi

2008 Polgárosodási tendenciák és asszimiláció Gyöngön. In Bali János (szerk.): *A kultúra kódjai. A 60 éves kapitány Gábor köszöntésére.* 139–148. Budapest: MOME.

BÍRÓ Zoltán–GAGYI József

- 1987 A folklorizmus háttéréről. In Bíró Zoltán–Gagy József–Péntek János (szerk.): *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből.* 63–81. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.

BOLGÁR Dániel

- 2008 A kulák érthető arca. Fogalomtörténeti vázlat. In Horváth Sándor (szerk.): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában.* 50–93. Budapest: Nyitott Könyvműhely.

BOROS István (szerk.)

- 2008 *Szemelvények Köny múltjából (1228–2008).* Köny: Köny Község Önkormányzata.
2014 *Szemelvények Köny múltjából II. (1228–2014).* Köny: Köny Község Önkormányzata.

ERDMANN Gyula

- 1992 *Begyűjtés, beszolgáltatás Magyarországon (1945–1956).* Békéscsaba: Tevan Kiadó.

FEJŐS Zoltán

- 1992 Folklor és turizmus. Jegyzet a kultúraközi kommunikáció egy lehetőségéről. In Mohay Tamás (szerk.): *Közelítések. Néprajzi, történeti, antropológiai tanulmányok Hofer Tamás 60. születésnapjára.* 337–346. Debrecen: Ethnica.

FÉL Edit

- 2001 Tanyakertek, patrónus-kliens kapcsolatok és politikai frakciók Átányon. In Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai.* 237–255. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.

FÉL Edit–HOFER Tamás:

- 2010 „Mi, korrekt parasztok...” *Hagyományos élet Átányon.* Budapest: Korall.

GÁBOR Anna

- 1954 A kónyi verbunk – és a kónyi tanácselnök. *Táncművészet* IV. 11. 360–362.
1956 Társadalmi jelenségek a néptáncutatásban. *Táncművészet* VI. 8. 366–370.

GERGELY Jenő

- 1985 *A katolikus egyház Magyarországon 1944–1971.* Budapest: Kossuth Könyvkiadó.

GIEREK, Božena

- 2014 Interference of Politics in Celebrating „Dożynki” – The Festival of Harvest in Poland in 1950s. In Barna Gábor–Povedák István (ed.): *Politics, Feasts, Festivals. Yearbook of the SIEF Working Group on the Ritual Year.* 171–192. Szeged: Department of Ethnology and Cultural Anthropology.

GYÁNI Gábor

- 2010 *Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem.* Budapest: Nyitott Könyvműhely.

HOFER Tamás

- 1987 A modernizáció és a „népi kultúra” modelljei. *Világosság* XXVIII. 7. 409–416.

HOLLOS, Marida

- 2001 *Scandal in a Small Town. Understanding Modern Hungary Through the Stories of Three Families.* Armonk–London: M. E. Sharpe.

JOBST Ágnes

- 2009 Önmegjelenítés és ellenségkép a Szabad Nép 1946-os vezércikkeiben. In Ö. Kovács József (szerk.): *A politikai diktatúra társadalmiasítása. Nyelv, erőszak, kollaboráció, ellenállás, alkalmazkodás.* 135–148. Miskolc: Miskolci Egyetem BTK Történettudományi Intézet.

KATONA Imre

- 2000 Átmeneti rétegek az agrártársadalom peremén. In Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Magyar Néprajz VIII. Társadalom.* 173–238. Budapest: Akadémiai Kiadó.

KEREKES Sámuel–ENYEDY Barnabás

- 1929 *Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék és Győr törv[ény] hat[ósági] jogú, sz[abad] kir[ályi] város részletes ismertetője és monográfiája az 1929–1930. évekre.* Budapest.

KEREPESZKI Róbert

- 2010 A levente mozgalom. *Rubicon* 4–5. 105–115.

KETTINGER Gyula–NAGY Frigyes–TÍMÁR Lajos

- 1991 *A magyaróvári nagybirtok története.* Budapest: Tartalom Kft.

KOSELLECK, Reinhart

- 1998 Ellenségfogalmak. In Szabó Márton (szerk.): *Az ellenség neve.* 12–23. Budapest: Jósöveg.

KOVÁCS Teréz

- 2012 Paraszttalanítás Magyarországon. In Bögre Zsuzsanna–Keszei András–Ö. Kovács József (szerk.): *Az identitások korlátai. Traumák, tabusítások, tapasztalattörténetek a II. világháború kezdetétől.* 133–142. Budapest: L'Harmattan, Budapest.

KOVACSICS József–KÍGYÓSI Attila (szerk.)

- 2002 *Magyarország Történeti Statisztikai Helységnevtára* 19. Budapest: Győr-Moson-Sopron megye. Központi Statisztikai Hivatal Népszámlálási Főosztály.

KÖNCZEI Csilla

- 2009 *Kulturális identitás, rítus és reprezentáció a Brassó megyei Háromfaluban. A borica.* Kolozsvár: Kriterion–Kriza János Néprajzi Társaság.

LEVI, Giovanni

- 2001 *Egy falusi ördögűző és a hatalom.* Budapest: Osiris.

MÁRKUS István

- 1992 *Az ismeretlen főszereplő.* Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

MARTIN György

- 1983 A körverbunk dialektusai és típusai. In Lányi Ágoston–Martin György–Pesovár Ernő (szerk.): *A körverbunk története, típusai és rokonsága.* 36–191. Budapest: Zeneműkiadó Vállalat.

NAGY József

- 1999 A kulákkérdés megoldása az 1948–1953-as években. *Múltunk* XLIV. 3. 41–97.

NAGY Netta

- 2013 *A cserevilágtól a padlássöprésig. Falusi hétköznapiak a beszolgáltatás éveiben.* Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

NÉMETH Imre

- 1966 A népi közösségekben élő fiatalok életmódja és kultúrája I. *Arrabona* 8. 241–264. Győr: Xantus János Múzeum.

Ö. KOVÁCS József

2012 *A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965.* Budapest: Korall.

2017 Földindulás. A lepezett kommunista diktatúra társadalmi gyakorlata a vidéki Magyarországon 1945-ben. In Csikós Gábor–Kiss Réka–Ö. Kovács József (szerk.): *Váltoállítás. Diktatúrák a vidéki Magyarországon 1945-ben.* 19–65. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

POZSONY Ferenc

1997 Erdélyi magyar legényegyletek és társulások. *Néprajzi Látóhatár* VI. 1–4. 464–482.

RÉTHEI PRIKKEK Marián

1924 *A magyarság táncai.* Budapest: Studium.

ROMSICS Ignác (szerk.)

2000 *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1914–1999.* I–II. Budapest: Osiris.

2010 *Magyarország története a 20. században.* Budapest: Osiris Kiadó.

SZELÉNYI Iván

1992 *Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

SZENT-GYÖRGYI, Kathryn A.

1993 Embourgeoisement and the 'Cultural Capital' Variable: Rural Enterprise and Concepts of Prestige on Northeastern Hungary. *Man, New Series* 28. 3. 515–532.

VARGA Zsuzsanna

2006 A falusi társadalom feszültséggócjai az 1950-es évek közepén. *Múltunk* LI. 4. 223–239.

Eitler Ágnes

Tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Néprajztudományi Intézet

e-mail: eitler.agnes@btk.mta.hu

Ágnes Eitler

In the wake of the verbunk in Kóny: The transformation of local society as reflected in dance practice (1918–1956)

The author in her article presents the transformation of the local society of Kóny, a village in north-western Hungary. The basis of comparison to understand changes taken place between 1945 and 1956 is the interwar social relations of the settlement. The author analyses social transformation on the example of a conflict related to the dance practice of the community, which she treats as contemporary experience. The investigation of the contemporary context is used to analyse the social structure as well as the relations of state authorities and community. Setting the conflict into context, the author focuses on the position of the actors in local society and the presentation of the history of the verbunk dance in Kóny.

Between the two world wars verbunk (originally a recruitment dance) managed by lads' associations ('guilds') expressed the social stratification of the village and the segmentation of various social groups. After the second world war the practice related to lads' associations could be present only in a simplified and intermittent form. The local enforcement of the agrarian policy of the 1950s

changed the social background of the lads' associations. The economic structure that was the basis for the spatial segmentation of the local society collapsed and the former network of economic and social relations ceased to exist. To fill this gap the local representative of state authority, the mayor appointed by the Communist party, tried to form a new dance practice that was related to himself via the organisation of dance education and performances. The social role of verbunk changed under the new circumstances of the era: its practice and acquisition was torn apart from the lads' associations and was performed within an institutionalised framework. Thus verbunk gradually lost its function to represent the social structure of the village and became a spectacle that represented the whole community. At the same time the mayor via his integrating role supervised the practice of dance as he set both the education and the performance of verbunk under tight control.